

Waarom bijstandsvrouwen uit de kerk verdwijnen (1986)

“Heeft uw ex-man de laatste periode nog bij u geslapen?”

Sieth Delhaas

Hervormd Nederland, 24 mei 1986

Inleiding

‘Ja, natuurlijk sta ik er nog steeds verbaasd van, dat mensen gewoon met gesloten ogen door het leven gaan. Maar ik neem het christenen kwalijk. Ook ik ben groot gebracht met de bijbel. Een van de eerste dingen, die je daaruit leert is: heb je naaste lief als jezelf. Christenmensen leven daar niet naar. Ze staan niet open voor mensen die in een situatie zitten waar ze niet om hebben gevraagd en die ze zouden willen veranderen.’

Dat zegt Andra, een bijstandsvrouw die sinds maart vorig jaar meedoet in het Haagse ‘Comité vrouwen in de bijstand’, waarin bijstandsvrouwen en kerkvrouwen samenwerken. ‘We moeten iets doen’, vindt Andra, ‘want er gaan gekke dingen met ons gebeuren met die sociale stelselherziening’.

Ontmoetingsweekeinden

Dit Haagse comité is een van de activiteiten die zijn ontstaan als vervolg op de ontmoetingsweekeinden kerkvrouwen/bijstandsvrouwen, die sinds voorjaar 1984 in verschillende vormingscentra zijn gehouden. De hervormde Raad voor overheid en samenleving (ROS) heeft het initiatief hiertoe genomen. De ROS zette daarmee in daden om wat in een conferentie tussen kerken, het Humanistisch Verbond en de vakbeweging in 1983 was besproken: de zorg over wat er met de mensen gebeurt die afhankelijk zijn van een sociale uitkering. Afsproken werd, dat de kerken hun leden zouden bewegen de mensen achter die uitkeringen te ontmoeten.

Jenneke Scharten-van Buuren is een van de vrouwen, die in Noord-Holland contact hebben met bijstandsvrouwen. Zij vroeg hen: wat vinden jullie ervan als wij vrouwen uit de kerken met jullie in contact brengen, zodat jullie hen kunnen vertellen over de positie waarin jullie zitten?’

Juist voor bijstandsvrouwen werd gekozen omdat deze onder de uitkeringsgerechtigden een aparte groep vormen. Zij hebben geen vakbond, die zich sterk voor hen maakt. De reden van hun leven-inde-bijstand is niet werkloosheid, arbeidsongeschiktheid of ander ongemak. Hun bijstand is het gevolg van een breuk in hun huwelijk. En omdat in Nederland de laatste eeuwen de morele plicht is gegroeid, dat gehuwde vrouwen thuis moeten blijven om voor man en/of kinderen te zorgen, beschikt zij sinds haar huwelijk niet meer over een eigen inkomen.

De meeste van deze ongeveer 130.000 vrouwen in Nederland hebben vaak tientallen jaren man en kinderen verzorgd, hen in staat gesteld hun dagelijkse taak buitenshuis te doen, hen opgevoed. Ze zijn nu gescheiden en dat is een status waarmee de kerken nog steeds niet goed raad weten.

Intussen zijn er op de ongeveer tien weekends van de ROS en de Generale Diakonale Raad (GDR) van de hervormde kerk harde noten gekraakt. Dat komt omdat bijstandsvrouwen en kerkvrouwen beiden werden uitgenodigd eens te vertellen welk beeld zij van elkaar hebben. Enkele citaten uit een weekendverslag van Noord-Brabant, in maart 1985 gehouden:

Kerkvrouwen over bijstandsvrouwen: problematische financiën (zó leven zouden wij niet kunnen); van strijdbaar tot ontmoedigd; ze moeten een krankzinnige controle verdragen.

Kerkvrouwen over hun eigen positie: 'aardig', leuk, dat vrijwilligerswerk; pijnlijk comfortabel; keurig (en daar een flinke tegenzin in).

Over de kerk: eliteclub; mooie woorden, enorme ruzie als je ze waar wilt maken; meer aandacht voor instandhouding kerk dan zorg voor de wereld; basis tot opstand.

Wat doen ze eigenlijk?

Bijstandsvrouwen over kerkvrouwen: netjes in woordgebruik en kleding; wat doen ze eigenlijk? – realiteit afhouden; oh, ze willen weer liefdadigheid, zieltjes schoonwassen; kerkvrouwen zijn truttig, streng, schijnheilig, arrogant, intolerant, bekrompen, kortzichtig, afkopen van schuldgevoel.

De kerk is: vrouwonvriendelijk; vrouw-ontkennend, indoctrinerend; uitsluitend als je buiten de norm valt; schijnheilig mannenbolwerk.

Hoe kijken bijstandsvrouwen tegen de eigen maatschappelijke positie aan: strijdbaar; bijstand-misstand; onder aan de ladder – eindstation; vogelvrij; sociaal isolement; met ons gaat het uitstekend, maar van de maatschappij klopt weinig.

Na deze ontboezemingen was het op vrijdagavond met nog een zaterdag voor de boeg – wel even slikken voor de kerkvrouwen – bijna allemaal met een kerkelijke functie – maar elk kwartier werd de verhouding beter. Tijdens die ontmoetingen durfden sommige kerkvrouwen voor het eerst te 'bekennen' bijstandsvrouw te zijn. En onder de – buiten de kerken om geworven – bijstandsvrouwen, bleken er zelfs te zijn, die ooit (jeugd)ouderling waren en/of moeders van gerespecteerde kerkelijk meelevende gezinnen.

nadenken

Geen foto's

Als alles wat bijstandsvrouwen over hun leven vertellen in de bijna 24 uur (non-stop) ontmoeting – ook op de slaapzalen gaat het verhaal vaak door –, nog niet duidelijk zou zijn, de video op zaterdagochtend doet de rest. Het meest beklemmende beeld is dat van de vrouw tussen de nooit eindigende stapel formulieren die moeten worden ingevuld, het onafgebroken

rekenen, de gestage afbraak op materieel terrein en de daarmee gelijke tred houdende toeneming van het sociale isolement.

Nel de Nooy uit Apeldoorn: 'Bij ons worden geen foto's meer gemaakt. Er groeit een generatie op waar ouders geen foto's meer van de kinderen kunnen maken en kinderen geen foto's meer van de ouders hebben'.

Kerkvrouwen horen van hun angst over 'verklikkers'. Zij krijgen er gaandeweg oog voor, dat zij samen zijn met vrouwen die met bijna bovenmenselijke inspanning kinderen groot brengen, daarnaast met veel kunst-en-vliegwerk een huishouding op poten houden, actie- en vrijwilligerswerk doen om hun stem nog te laten klinken in een wereld, die aan haar voorbij leeft, en sommigen ook nog – tegen de verdrukking van veel sociale diensten in –, een studie volgen om misschien ooit te ontkomen aan de wurgende greep van de Algemene Bijstandswet.

Niet dat de bijstandsvrouwen depressieve, saaie Truzen zijn. Tijdens de weekends wordt veel gelachen. Waarom hebben zij dan zo'n plezier? 'Ja, dat is een soort overlevingsstrategie, net als in oorlogstijd. Je hebt het beroerd. Je trekt alles in het extreme en maakt het belachelijk. Dan lijkt het allemaal erg humoristisch'.

Terugkomdagen

Hoewel bijstandsvrouwen – ook na uren samen praten en overleggen over de toekomst – nog erg sceptisch staan tegenover de bereidheid van kerkvrouwen om werkelijk iets in hun achterban te willen doen, is er op al die weekends besloten samen door te gaan. Wat is er van die contacten nu, medio 1986, geworden? Uit de verslagen van de 'terugkomdagen', die na verloop van tijd op elk weekend zijn gevolgd, zijn wat de luisterbereidheid van de achterban van de kerkvrouwen betreft weinig hoopvolle zaken te melden. Weinig of geen begrip. Wel aandacht binnen de kerk voor eigen minderheidsgroepen.

Ontmoedigend is ook, dat nog zo weinig vrouwelijke diakenen bereid zijn mee te doen omdat ze het te druk hebben met kerkelijk werk. Maar wel goed voor de relatie kerk- en bijstandsvrouwen – en misschien goed voor de kerk zelf – is, dat kerkvrouwen door het weinige gehoor dat ze vinden in de kerk voor de verhalen die hen zelf meestal zo diep hebben geschokt, radicaliseren en zich solidair opstellen met bijstandsvrouwen. Ook zij krijgen nu vanuit kerk, familie en vriendenkring kritiek omdat zij zich begeven op het pad van de politisering van de bijstandsproblematiek. Dat is nog eens iets anders dan het keurige en ongevaarlijke vertrouwde diakonale werk.

In één plaats lukt het niet binnenkerks wat meer begrip te kweken. Hebbers en niet-hebbers, zoals kerk- en bijstandsvrouwen zichzelf noemen, zijn daarom naast hun bewustmakingswerk begonnen in het klein te oefenen wat in het groot, in de samenleving, zal moeten gebeuren: 'Wij oefenen in het delen. Wij gebruiken dingen van elkaar, die de ander niet heeft: abonnementen, auto's enzovoort. Delen betekent ook: loslaten van rechten. Er is een krankzinnige verdeling in Nederland tussen hebbers en niet-hebbers. We hebben gezamenlijk een pot, waarin de hebbers geld stoppen. De niet-hebbers kunnen eruit halen wat ze nodig

hebben, zonder daarover verantwoording af te leggen. Zo blijft het geen gunst, maar erken je het recht dat mensen hebben op wat de hebbers wel hebben’.

De zogeheten bijstandswerkers, die de vrouwen als nieuwe ‘echtgenoot’ van de staat hebben toegewezen gekregen, mogen alles controleren: waar komen die nieuwe schoenen of gordijnen vandaan? Zij zijn ook bij machte de wekelijkse maaltijd, die je vóór je uitkeringsgerechtigde status ook al bij vrienden placht te gebruiken, nu op je uitkering te laten korten.

Het staat zelfs te bezien of veel van de kerkvrouwen in hun solidariteit en mee-weten niet allang de grenzen van burgerlijke ongehoorzaamheid hebben overschreden, zonder dat zij het nodig vinden, dat daarover uitgebreid en op theologisch hoog niveau, discussies worden gevoerd of dit al dan niet toelaatbaar is.

Een kerkvrouw over haar contact met bijstandsvrouwen: ‘Het verandert je leven. Het geeft wel spanningen, want ik heb een ontzettend rechtse bal van een man met een goed salaris. Hij begrijpt er niets van, maar hij is wel een schat.’

Kerkvrouwen leren, dat het gezin, dat christelijke partijen zo hoog in hun vaandel schrijven, letterlijk uiteen wordt gedreven als het om alleenstaande vrouwen met kinderen gaat en er aan hen te verdienen valt. Bijstandsvrouwen vertellen, dat als per 1 oktober de nieuwe studiefinancieringsregeling van kracht wordt en door de voordeurdelerskorting hun uitkering tot achthonderd gulden per maand daalt, zij daardoor worden gedwongen hun inwonende kinderen, die van een schamele beurs moeten studeren, kostgeld te vragen. Ook als ze slechts voor een weekendje thuis komen. Kunnen of willen de kinderen dit niet, dan zullen ze het huis moeten verlaten.

Zij horen het verhaal van de oudere bijstandsvrouw, die zes uur in een politiecel zat, omdat zij de man van een bevriend echtpaar na de dood van zijn vrouw bleef bezoeken. Verklidders waren er gauw bij. Een relatie werd gesuggereerd, haar uitkering werd ingehouden en ze kreeg het advies maar gauw met de man te trouwen.

Pijnlijk waar

Ethiek in de politiek is zoek als het om geld gaat. De positie waarin bijstandsvrouwen verkeren, brengt aan het licht hoe christelijk en fatsoenlijk Nederland is. Verraders liggen overal op de loer. De verhalen zijn talloos, bijna niet te geloven, maar pijnlijk waar. Vogelvrij voelen de vrouwen zich. Vooral gemeenten met een overwegend christelijke bevolking zijn vaak genadeloos in de uitvoering van de wet. En omdat de overheid geen vaste regels heeft gegeven kunnen sommige gemeenten de meest weersprekende manieren toepassen om vrouwen te kleineren.

Wat te denken van deze vraag op het formulier van een gemeente dat een bijstandsvrouw moet invullen om haar uitkering te krijgen: heeft uw ex-echtgenoot de laatste periode nog bij u geslapen?

Wat dat slapen-bij betreft, vormen zij een aparte groep onder de uitkeringsgerechtigden. Als een mannelijke WW-er een vriendin te slapen heeft, kraait er geen haan naar en zal niemand er over peinzen of hij daarom het recht op zijn uitkering verspeelt. Bij bijstandsvrouwen is de controle zo scherp, dat haar uitkering eenvoudig wordt ingehouden. Liefde moet volgens deze regelgeving worden betaald; een nieuwe vorm van prostitutie dus.

Het is voor de kerkvrouwen pijnlijk te ontdekken, dat met name de kleine christelijke partijen in verkiezingstijd hardop durven uit te spreken wat de rest van Nederland denkt. Wat hen is ontgaan, tekenen bijstandsvrouwen op. Meindert Leerling van de RPF stelt: 'Gescheiden vrouwen mogen niet direct in aanmerking komen voor een bijstandsuitkering of huursubsidie. Dat bezuinigt pas goed'. Of de Apeldoornse SGP-er Jan Brouwer in zijn verkiezingsprogramma: 'Een echt minimeleid wordt gekenmerkt door een principiële en structurele oplossing. Zo'n oplossing is: bevorderen van een christelijke levenswijze. Geen bijstand aan gescheiden vrouwen.'

Werken aan de kerk

Hoe is het Haagse *Comité vrouwen in de bijstand* bezig? Welk doel staat die vrouwen voor ogen? Riet Flikweert uit Maassluis, gereformeerd, gaat nooit meer naar de kerk en doet mee als bijstandsvrouw. 'Ik wil aan een mentaliteitsverandering in de kerk werken. Via verschillende achterdeuren heb ik contact met deze vrouwen'.

Fokje van Wijk uit Wassenaar zit in het bestuur van de hervormde Stichting Maatschappelijk Toerusting. 'Ik ben niet meer in de kerk geweest tot ik goed en wel gescheiden was. Ik wist precies hoe er daar over scheiden werd gedacht. Dat heb ik dus apart gedaan en ben toen weer terug gegaan. Ik voel me er niet lekker, maar blijf er wel in, want zo kan ik meewerken aan een mentaliteitsverandering. Toen ze me in de diakonie vroegen zei ik: wat halen jullie in huis; ik ben gescheiden en ik heb twee Koreaanse kindertjes. Maar de dominee zei: jij kijkt verder dan de gemeente. Daar had hij gelijk in. Ik zwerf overal en krijg daardoor een andere manier van denken.'

Yvonne Kemink is al jaren doof. Ze is gescheiden en doet secretariaatswerk voor het comité. Ze gaat zondags wel naar de kerk. Contact met gemeenteleden heeft ze niet.

Yvonne: 'Mensen vinden het moeilijk met doven om te gaan. Als ik vertel dat ik ben gescheiden en van de bijstand leef, lachen ze maar wat. Oh ja, ik ben veel strijdbaarder geworden. Voor mijn scheiding was ik heel stil. Ik knikte altijd maar ja. Nu helemaal niet meer'. Ze heeft de vrouwen van het comité beloofd hen de doven-gebarentaal te leren, zodat ze bij vergaderingen geen tolk meer hoeft mee te brengen.

Tineke Koetsier-Korvinus is 'maatschappelijk actievoerster' bij de Stichting. Het is haar taak kerkmensen maatschappelijk bewust te maken, hen te informeren over wat er maatschappelijk aan de hand is. In elke provincie heeft de kerk zulke werk(st)ers. Lezen kerkmensen dan geen kranten of kijken ze geen televisie? 'Ja', zegt Tineke, 'maar dat

betekent nog niet, dat ze zich op hun geloof voelen aangesproken. Het zou vanzelfsprekend moeten zijn, dat als je kerkmens bent, je met gelovige ogen de wereld inkijkt, maar blijkbaar is er iemand nodig, die er achterheen zit om dat vorm te geven'. Andra is al jaren bijstandsvrouw: 'Ik was 16 toen ik een baby kreeg. Nou, dat moet je proberen binnen de kerk. Mijn kinderen zijn bovendien half-Antilliaans, dan deug je helemaal niet meer. Die kerk gaat die bruintjes wel vertellen van Jezus' goedheid en dan kom je met een bruine en dan moeten ze niks van je hebben. Daarom moet ik van de kerk niks meer hebben. Ze kijken niet naar mensen op ons niveau. Dat hoor je in elk verhaal van vrouwen, die iets met de kerk hebben gehad. Als je in de problemen zit word je uitgestoten. Dat maakt dat de klap zo hard aankomt'.

Toch gaat Andra met de kerkvrouwen mee naar diensten om daar weer eens te vertellen wat er aan de hand is en wat hun naasten van de mensen daar verwachten. Andra: 'Ik maakte een dienst mee in de Zorgvlied-kerk in Den Haag. Ik dacht: er is al die jaren niets veranderd. Ik begreep niets van wat die dominee vertelde. Maar dan ga je later in gesprek met een groep mensen en dan zie je toch dat ze luisteren. Toen zei een vrouw, dat ze in de bijstand zit en dan zie je, dat ze dat niet eens wisten. Dan denk ik: hé, dat is belangrijk, want in jullie eigen gemeenschap zitten genoeg bijstandsvrouwen die jullie niet eens kennen. En die vrouwen gaan dan weer met ons meedoen. Je merkt, dat sommigen wel willen veranderen. Een vrouw kwam naar me toe en zei: 'Ik wist helemaal niet dat er mensen waren die zo leefden'. Vroeger had ik gereageerd van: nou, waar heb je dan de laatste twintig jaar met je ogen gezeten? Nu denk ik: dat heeft geen zin, dus toch goed dat je het nu te weten bent gekomen. Dan kun je er iets mee doen.'

Pastoraal failliet

Hoe komt het, dat je van een nette moeder-van-drie-kinderen, politiek niet actief, gereformeerd, trouw AR-stemster in zo korte tijd verandert in een strijdbare bijstandsvrouw? Nel de Nooij (58) mag wel de bekendste bijstandsvrouw van Nederland worden genoemd. Geen zee gaat haar te hoog, hoewel ze het met haar alleen-maar-lagere-school vaak moet opnemen tegen universitair geschoolde lieden en doorgewinterde politici.

Hoe kan ze de energie opbrengen om dag in, dag uit op de barricaden te staan? Nel: 'Je wordt geraakt door alles wat er met je gebeurt. Na ruim twaalf jaar was ik op mijn 49ste naar een scheiding toegegroeid. Dan merk je, dat de maatschappij is afgestemd op mannen. Hoe advocaten je behandelen: "Als u wilt scheiden, draag dan ook de consequenties, ga maar naar de bijstand". Je moet dankjewel en amen zeggen. Daartegen kom ik in opstand. Ik heb mijn hele leven gewerkt. Kinderen opgevoed. Maar nu sta ik met lege handen, na vijfentwintig jaar huwelijk. Alles is op de man toegeschreven, ook de pensioenregeling. Ik heb niets. Vanuit die situatie ben ik gaan roepen.'

Nel de Nooy vindt de Bijstandswet niet toepasbaar op gescheiden vrouwen. Die is ook niet voor hen gemaakt. 'Ik kom uit een calvinistische familie met een groot rechtvaardigheidsgevoel en je ziet met verbijstering wat er met jezelf gebeurt. Dan kun je nog maar één ding: kapot gaan of hardop schreeuwen. Voor dat laatste heb ik gekozen.

Dat wordt van een vrouw moeilijk geaccepteerd. 'Ik zei tegen mijn dominee: "wij zijn bezig te verdrinken en wat zeggen jullie? Je haren zitten niet netjes, je schoenen zijn niet gepoetst. Maar dat kan ook niet als je verzuipt."

'Ik ben de kerk uitgegaan. Ik wist in oktober 1979 dat ik de scheiding aanhangig ging maken.

Het eerste wat ik deed was: mijn lidmaatschap van de kerk opzeggen. Ik wist precies wat er zou gaan gebeuren. Ik wist waarom ik ging scheiden en dat kon ik hun nooit uitleggen. De ouderling die jaar en dag bij me op bezoek kwam, vroeg: "Mevrouw, hoe gaat het met u?" Ik zei: niet zo best. "Ach, moet u weer naar het ziekenhuis?" Ik: nee, ik ben gescheiden. Ik zag die man in elkaar schrompelen. Hij wilde onmiddellijk naar huis: "Hier moet ik over nadenken", zei hij. Hij is nooit meer terug geweest. Dat had ik al ingeschat.

'Mijn vader is in de eerste oorlogsdagen doodgeschoten. Mijn moeder had tien kinderen en ik zie nog hoe het gebeurde. Ze leefde van liefdadigheid. Dan kwam er een mevrouw van de kerk op bezoek. Dan riep ze: Nellie, Nellie, doe gauw dat jurkje aan, want dat heb je gekregen van de kerk. Ik voelde me toen alzo vernederd'.

Veel mensen denken, dat Nel niet meer gelooft. Maar nu ze niet meer hoeft te geloven volgens de regeltjes van de kerk voelt ze zich bevrijd. Nel: 'De hel is uit mijn geloof verdwenen. Het geloof dat ik nu heb, is een rechtvaardigheidsgeloof. Daardoor ben ik heel blij geworden. Lichamelijk ben ik een wrak. Ik ben invalide verklaard, maar mijn geestkracht is niet gebroken. Mijn grootste bevrijding is, dat dit geloof mij kracht geeft om te vechten. Ik ben een completer mens geworden. Je krijgt vensters om te zien hoe de dingen in deze wereld zijn verdeeld'.

Ze houdt niet op met informatie doorgeven over de positie van bijstandsvrouwen. De ene keer zit ze op de tribune van de Eerste Kamer, de volgende keer bij een politieke hoorcommissie. Ook hield ze samen met een 'collega' een verhaal voor theologiestudenten op het seminarium 'Hydepark' te Doorn. In haar toespraak tot de aanstaande vicarissen hield ze de lijn aan van de kerk-/bijstandsvrouwenontmoetingen: wie zijn wij, wat vragen jullie van ons, wat vragen wij van jullie?

Vijandigheid

Nel: 'Aanvankelijk waren er enkele studenten weggelopen, die wilden ons niet eens aanhoren. Anderen hebben de bui afgewacht of waren echt geïnteresseerd. Maar de vragen na ons verhaal kwamen niet verder dan op het technisch gebied van de uitkering. Niet de

belevingswereld en de achterliggende problematiek kwamen op tafel. Het woord echtscheiding is in de hele discussie niet genoemd. Er was duidelijk vijandigheid toen ik een verbinding legde tussen christenen en politiek. Dat werd niet geaccepteerd. Eén student zei: u stelt dus in feite de kerk verantwoordelijk voor deze zaken? Ik heb hem toen de verbinding laten zien tussen mensen die zondags in de kerk zitten en de taken en banen die ze doordeweeks hebben in allerlei bedrijven en beleidsfuncties. Eén jongen kwam later naar me toen en zei: mevrouw, geef het alsjeblieft niet op, want wij hebben u hard nodig’.